

BurgerPlatform Millingen

Het groene deel van Millingen

Verleden, heden en toekomst van het buitengebied?

**BPM-publicatie 4
december 2008**

Waar gaat het naar toe met het buitengebied van Millingen? Om hier meer zicht op te krijgen hebben Alphons Klomberg en Jan Smit een onderzoek uitgevoerd. Ze doen hiervan verslag in deze publicatie.

In de BPM-publicatiereeks zijn verschenen:

1. Millingen aan de Rijn in 2020, Vriendelijker, Boeiender, Mooier
BPM-publicatie 1, april 2007
2. Commentaar op de nota Millingen aan de Rijn in 2020, Vriendelijker, Boeiender, Mooier
BPM-publicatie 2, december 2007
3. Samenwerking met Groesbeek. Een goed idee?
BPM-publicatie 3, september 2008

Stichting BurgerPlatform Millingen (BPM)

Het BurgerPlatform Millingen is een organisatie van Millingse burgers die zich verdiept in onderwerpen die voor de Millingse gemeenschap van belang zijn, en daarover publiceert. Het wil op deze wijze een bijdrage leveren aan de kwaliteit van bestuur en politiek.

Het Platform is onafhankelijk en heeft geen enkele binding met enige politieke partij of belangengroep. Het richt zich niet alleen op de politiek maar ook op andere groepen en organisaties.

Behalve adviseren wil het Platform ook informeren en discussie stimuleren.

De stichting heeft een bestuur bestaande uit:

Paul van Dam, voorzitter

Anneke Nijenhuis, secretaris

Matthias Hautvast, penningmeester

Alphons Klomberg, lid

Onderzoek Toekomst Buitengebied

Millingen aan de Rijn

Alphons Klomberg
Jan G Smit,

Augustus 2008

Inhoudsopgave

1. Inleiding
2. Geschiedenis ontwikkeling buitengebied Millingen aan de Rijn
3. Het bedrijfsleven in het buitengebied 2008 en verder
4. Ondernemers over de toekomst van hun buitengebied: een peiling
5. Conclusies en aanbevelingen voor beleid voor het buitengebied

1. 2. Inleiding

In het huidige bestemmingsplan Buitengebied van de gemeente Millingen aan de Rijn wordt een scherp onderscheid gemaakt tussen het buitendijkse uiterwaardengebied en het gebied binnendijs. De uiterwaarden, de Millingerwaard voorop, hebben als (uiteindelijke) bestemming natuur, terwijl de gronden binnendijs worden aangemerkt als agrarisch gebied met landschappelijke en recreatieve potenties.

De aandacht voor het buitengebied in de gemeente Millingen aan de Rijn lijkt beperkt. Misschien is dat ook niet zo vreemd: Millingen heeft voor een plattelandsgemeente relatief weinig buitengebied en het aantal inwoners per vierkante kilometer is vrij groot: 653. Ter vergelijking: buurgemeente Ubbergen heeft er 273¹. Traditioneel is het dorp niet uitsluitend agrarisch, maar vooral ook een arbeidersgemeenschap geweest.

In de Visie Wonen en Werken van de gemeente (februari 2004) worden 4 zinnen besteed aan het buitengebied (par.3.3.). Het stuk eindigt met de constatering, dat een brede functionele beleidsvisie voor het buitengebied buiten de reikwijdte van deze Visie valt. Anderzijds speelt de gemeente wel een belangrijke rol bij het verlenen van vergunningen voor het al of niet toestaan van activiteiten. Denk aan het bestemmingsplan en de milieuwetgeving. Hierbij gaat het voortdurend om het afwegen van verschillende belangen, waarbij een omvattende toekomstvisie op het buitengebied node wordt gemist. Als we het agrarische karakter van het buitengebied willen handhaven en anderzijds de landschappelijke en recreatieve potenties verder willen ontwikkelen, dan is meer aandacht voor het buitengebied gewenst.

Om een visie te kunnen ontwikkelen is het nodig om:

- kennis te hebben van het buitengebied: de historische ontwikkeling en de bestaande situatie;
- een inschatting te maken van de spontaan te verwachten ontwikkelingen. Deze worden vooral bepaald door de beslissingen van de eigenaren en gebruikers van het buitengebied en dus is het nodig zicht te krijgen op hun ambities en meningen. De invloed van de gemeente is hier hooguit stimulerend dan wel afremmend waar nodig;
- bovendien moet ook rekening gehouden worden met het beleid van het Rijk, de Provincie en het Knooppunt Arnhem-Nijmegen.

Dit rapport komt op het moment, dat de gemeente een nieuwe structuurvisie voorbereidt en de uitwerking van het streekplan Gelderland door het KAN moet vertalen in een aanpassing van het bestemmingsplan. We hopen hiermee een bijdrage te kunnen leveren aan de meningsvorming over de toekomst van het buitengebied.

Bij de uitwerking van het onderzoek hebben we de toekomst van het buitendijkse uiterwaardengebied buiten beschouwing gelaten. Dit omdat de toekomst daarvan vastligt. Om die reden zijn de ondernemers in de Millingerwaard en langs de Rijn en Waal niet ondervraagd. Wel moeten we constateren, dat er nog enkele stukken in de uiterwaarden zijn, die nu nog voor de veeteelt worden gebruikt. De gebruikers zeggen niet te op welke termijn Rijkswaterstaat deze gronden definitief wil bestemmen voor natuurontwikkeling. Dit levert onzekerheid op in de bedrijfsvoering.

Het onderzoek gaat dan ook voornamelijk over het binnendijkse deel van het buitengebied.

De centrale vraag van dit onderzoek is dan ook:

1. hoe was de historische ontwikkeling van het buitengebied en wat is de situatie van nu?
2. wat is de te verwachten toekomstige ontwikkeling van het buitengebied en hoe denken de belangrijkste gebruikers van het buitengebied erover?
3. welke ontwikkelingen kan de gemeente stimuleren of zou zij moeten afremmen?

Voor een antwoord op deze vragen hebben we gebruik gemaakt van verschillende informatiebronnen. Onderzoeken, die verricht zijn in het kader van de landinrichting die in 2008 definitief is afgerond. Ook kunnen we gebruik maken van de resultaten van een onderzoek, dat ik in 1983 heb uitgevoerd bij de agrariërs naar de noodzaak van wat toen nog een ruilverkaveling heette (nu dus landinrichting). Ten slotte is een belangrijke basis een enquête onder 20 agrarische en andere (ex-)ondernemers in het buitengebied in mei-juni 2008. 1 ondernemer is niet geïnterviewd, evenals de 15 andere bewoners van het buitengebied, die geen bedrijf runnen of geen voormalige boerderij bewonen. De enquête is enerzijds gehouden om de huidige situatie vast te stellen. Anderzijds is zij gebruikt om de meningen te peilen van de bewoners van het buitengebied over de gewenste ontwikkelingen.

Als Bewonersplatform zijn we immers niet alleen geïnteresseerd in het aandragen van kennis, maar willen we ook de mening van de bewoners laten horen. De keuze voor het interviewen van ondernemers en eigenaren is gemaakt omdat zij de gronden en de boerderijen bezitten. Hun ambities en beslissingen hebben dan ook de meeste invloed op de toekomst van het buitengebied. Zonder hiermee te zeggen dat de meningen van de overige bewoners er niet toe doen.

In hoofdstuk 2 gaan we in op historische ontwikkeling van het platteland rond Millingen aan de Rijn. Daarbij is het overigens onvermijdelijk om het ook over de uiterwaarden te hebben, omdat veel boeren zonder deze gronden geen of minder vee konden houden.

In hoofdstuk 3 zullen we de situatie schetsen van de landbouwbedrijven en andere vormen van bedrijvigheid in het buitengebied, waarna in hoofdstuk 4 de meningen van de bewoners van het buitengebied ten aanzien van de gewenste en ongewenste activiteiten worden weergegeven.

In hoofdstuk 5 ten slotte volgt een advies aan de gemeente met betrekking tot een visie op de toekomst van het buitengebied en eventuele gevolgen voor de invulling van de structuurvisie en de aanpassing van het bestemmingsplan en de wijze waarop de vergunningverlening met betrekking tot het huidige bestemmingsplan wordt uitgevoerd.

Alphons Klomberg,
Jan Smit,
November 2008

2. Geschiedenis ontwikkeling buitengebied Millingen aan de Rijn

Millingen historisch op de kaart

De begrenzing van de huidige gemeente Millingen aan de Rijn is op kaarten van het gebied van Nijmegen en omgeving al sinds het einde van de Middeleeuwen herkenbaar. Toen stabiliseerde zich de grens tussen de hertogdommen Kleef en Gelderland langs de huidige gemeentegrens. Millingen werd vrijwel een Gelderse enclave binnen Kleefs gebied. Alleen via de rivier was Millingen nog met Gelderland verbonden, omdat alleen de overkant nog Gelders was. Het hertogdom Kleef werd later het Keurvorstendom Brandenburg en daarna Pruisen, maar de grens met Gelderland bleef tot 1816 langs deze lijn verlopen. Daarna kwamen via de besluitvorming van het Congres van Wenen de dorpsgebieden van Kekerdom en Leuth aan Gelderland, waarmee Millingen voor het eerst een landverbinding met de rest van Gelderland en dus ook met Nederland verkreeg.

Millingen heeft dus een lange traditie van isolement achter de rug. Ook nog nadat de verbindingen op deze manier vergemakkelijkt waren, bleef Millingen in een uithoek liggen. Het dorp raakte in de tweede helft van de negentiende eeuw in een rap tempo geïndustrialiseerd, maar dat gebeurde met behoud van het sociale isolement.

Dat gold echter niet voor degenen die leiding gaven in Millingen; zij hadden altijd wel contacten met de buitenwereld. De vroegere Heeren van de Heerlijkheden Millingen en het Zeeland – die samen het grondgebied van de huidige gemeente omvatten – behoorden niet tot de gemeenschap; vaak waren ze niet eens Katholiek. Ook de latere eigenaren van de opkomende grotere bedrijven in het dorp, zoals de steenfabrieken en de scheepswerf, deelden niet in de afzondering van de Millingse bevolking. Uit de Millingse familie Arntz kwamen aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw menig eigenaar van steenfabrieken voort. Enkel van hen waren zelfs lid van de Provinciale Staten van Gelderland.

Vroege industrialisering

Millingen was dus al vroeg een industrieel dorp, hoewel bijna iedereen heel lang een lapje grond en wat vee voor eigen gebruik heeft gehad. Zij die hun bestaan vonden in een commerciële landbouw, dat waren vooral de grote boeren, woonden voornamelijk buiten het dorp, op grote hofsteden die op pollen gebouwd waren. Daarnaast stonden enkele grote boerderijen aan de westzijde van het dorp. De kleine boeren en landarbeiders woonden ofwel in het dorp of in het buitengebied in de nabijheid van de grote boeren. Resten van een dergelijke bewoningsvorm vinden we bij Groot Zeeland, waar rond het voormalige landgoed Groot Zeeland tot op de huidige dag enkele kaathuizen staan.

De kleine Millingse boeren maakten deel uit van de geïsoleerde Millingse gemeenschap, maar de groten hadden hun relaties met de buitenwereld. Zij vormden in de loop van de negentiende eeuw ook een deel van de plaatselijke elite. In die zelfde tijd bestonden in Millingen nog heerlijke verhoudingen, waardoor de Millingse boeren nog onderhorig waren aan de Heer van Millingen of het Zeeland². In die tijd echter verminderde die macht, hoewel juist toen de belangrijke steenfabrikant Colenbrander uit Brummen erin slaagde de heerlijke rechten te verwerven. Daarmee ontstonden vooral spanningen tussen deze familie en de Millingse familie Arntz die boerderijen en steenfabrieken in en om Millingen bezat.

In dit opzicht is de groepering 'Naburen geërfd' van belang. In beginsel was iedereen die grond bezat in een gemeente daar geërfd en daarmee bijvoorbeeld gerechtigd het eventuele vee te laten grazen op gemeenschappelijke grond (de *gemene gronden*). Sociaal vormen de geërfd een groep vooraanstaande burgers in de gemeente die op de achtergrond een zekere macht hadden. Ook leden van de familie Arntz behoorden tot de geërfd. Daar echter Millingen een heerlijkheid was, werd de macht van de geërfd door de heer van Millingen, vanaf 1837 Colenbrander uit Brummen, beperkt. Wel hadden de geërfd van Millingen net als in niet heerlijk bestuurde gemeenten, het recht een bepaald deel van de grond te besturen. Dat waren de voormalige gemeenschappelijke gronden, in Millingen in de uiterwaarden gelegen. Tot op heden hebben de geërfd rond 40 ha in bezit, die met de landinrichting naar vijf kavels in het binnendijs buitengebied verplaatst zijn.

Het buitengebied

Het buitengebied van Millingen wordt verdeeld in het binnendijkse en het buitendijkse gebied. Het binnendijkse is het gebied rond de boerderijen van Het Zeeland ten zuidwesten van de dorpskom, het buitendijkse land komt grotendeels overeen met de Millingerwaard. Beide delen waren lange tijd agrarisch, waarbij in de Millingerwaard ook veel moerasbos groeide. In de loop van de negentiende eeuw werden steeds meer delen van de waard in gebruik genomen voor de winning van klei voor de steenfabrieken. Aanvankelijk ging dat slechts tijdelijk ten koste van de landbouwgrond, omdat de bovengrond weer werd teruggelegd, waarna het agrarisch gebruik werd hervat. Na de Tweede Wereldoorlog veranderde dit. De klei werd dieper uitgegraven, een deel van de gronden bleef als water achter. Dat patroon vinden we terug in het westelijk deel van de Millingerwaard en de Kekerdomse waard. Ironisch genoeg begon de grootschalige winning van grind en zand in de Millingerwaard pas toen het gebied was aangewezen voor natuurontwikkeling. Een groot diep zandgat – nutteloos volgens uitspraken van natuurontwikkelaars – ontstond ten zuiden van de huidige theetuin. Vanaf die periode werd de Millingerwaard langzamerhand onttrokken aan het gebruik voor de landbouw. In het kader van de sinds 1987 lopende landinrichting konden de landeigenaren, bijvoorbeeld de 'Geërfden' in het binnendijkse land gecompenseerd worden. Behalve voor natuur wordt het buitendijkse land tot op heden gebruikt voor de klei- en zandwinning, voor recreatief medegebruik ('struinen', horeca: Theetuin), wonen (Waiboerweg, Klaverland) en kantoor met opslag- en havenfaciliteiten (De Beyer).

Ook in het binnendijkse buitengebied was de landbouw vanouds de belangrijkste vorm van bodemgebruik. In de loop van de tijd liep dat areaal regelmatig terug. De kern Millingen en de dorpsrand werden in gebruik genomen voor woningbouw en bedrijven. Het belangrijkste bedrijventerrein ontstond in de jaren zestig en zeventig ten westen en zuiden van de Molenkolk, uitbreidingen door woningbouw tussen de dijk en de Heerbaan en ten zuiden van de Heerbaan. Daar het vaak bezittingen waren van kleine boeren, droeg dit proces bij aan het verdwijnen van deze beroepsgroep uit het dorp. Het versnipperd landbezit aan de rand van het dorp (Klomborg 1983) is voor een belangrijk deel door nieuwbouwwijken vervangen. Opvallend is wel dat aan de Vossengraaf enkele kleine landbouwbedrijven zich door intensivering (varkens, kippen) hebben kunnen handhaven. Het binnendijkse buitengebied verder van het dorp af (Het Zeeland en de Hoefseweg) is nog grotendeels agrarisch. Vanouds lagen de boerderijen verspreid in het gebied, de verkaveling was betrekkelijk gunstig, versnipperd landbezit was maar beperkt. In de eerste helft van de twintigste eeuw breidde het aantal landbouwbedrijven zich uit³, wat vooral aan de Zeelandsestraat en de Molenstraat zichtbaar is. Daar werden in die tijd verschillende nieuwe boerderijen gebouwd die niet op pollen staan.

Akkers en weiland beheersten lange tijd het beeld van dit deel van het buitengebied. Langs de Zeelandsestraat (toen nog Poelschestraat genoemd) werden rond 1900 de eerste boomgaarden aangeplant die qua omvang het gebruik voor de eigen familie te boven ging. Het nieuwe bedrijf Vrch-tenoord bij Groot Zeeland wijst al in die richting, maar ook op oude bedrijven kwamen er steeds meer. Na de Tweede Wereldoorlog breidde de fruitteelt zich steeds verder uit, maar vanaf de jaren zeventig begon de teruggang. Thans is alleen nog wat fruitteelt langs de Crumpsestraat en vooraan de Zeelandsestraat.

Niet-agrarisch bodemgebruik bleef in dit buitengebied lange tijd heel beperkt. De modernisering van de landbouw stond voorop, wat ook landschappelijk te zien was. De traditionele heggen die in de jaren dertig nog vrijwel alle kavels begrensden, zijn thans op enkele uitzonderingen na, bijvoorbeeld in de hoek tussen de Molenstraat en de Hoefseweg, bijna overal verdwenen. De vernielingen als gevolg van de oorlogshandelingen tussen september 1944 en maart 1945⁴ leidden tot volledige nieuwbouw van de boerderij Nieuw Zeeland. De niet meer noodzakelijke gracht rond Groot Zeeland werd in het kader van de werkverschaffing in de jaren dertig gedempt.

Het enige niet-agrarisch ruimtebeslag van enige omvang vormde sinds de jaren zestig de afgraving ten noordoosten van de boerderij Biesterveld. Dat was eerst een smalle strook langs de Zeelandsche Wetering voor kleiwinning, die

zich later in oostelijke richting verbreedde en verdiepte tot zandwinning. In de loop van de jaren negentig werd 'Klein Zeeland' en de Zeelandschestraat bereikt. Rond de ontstane plas zijn bomen en struiken aangeplant, aanvankelijk zou hier een recreatieplas ontstaan, maar dat werd in de jaren negentig met medewerking van de plaatselijke boeren door de gemeente Millingen verhinderd.

In de boomgaard bij 'Groot Zeeland' heeft in de jaren zeventig een camping bestaan. Landbouw bleef doorslaggevend, dat was ook de bedoeling van de aldaar wonende agrariërs, die tot voor kort van mening waren dat in dit gebied vanuit de landbouw een bestaan moest kunnen worden opgebouwd. Die moest daarin zo min mogelijk in de weg worden gelegd. De landinrichting Ooijpolder die in 1987 de planfase inging, ondersteunde dit streven. Het binnendijkse gebied, met name ten oosten van Leuth (dus ook het binnendijkse buitengebied van Millingen) moest optimaal agrarisch ingericht worden, het buitendijkse land zou natuurgebied worden.

De tussenbalans van 1983

Alphons Klomberg heeft in 1983 'Een Tussenbalans' van de landbouw in de gemeente Millingen aan de Rijn geschreven in samenwerking met René Rieken⁵. Aanleiding was een aanvraag tot ruilverkaveling door boerenbelangenorganisaties van Groesbeek en de polder. In die tijd leek het erop dat die aanvraag op een of andere manier gehonoreerd zou worden, reden om de landbouwstructuur en de wensen bij de boeren met betrekking tot een ruilverkaveling te inventariseren. Het is interessant enige elementen uit deze tussenbalans te inventariseren, daar deze een goed beeld geeft van de landbouw ongeveer 25 jaar geleden, toen het buitengebied al volop zijn zuiver agrarische functie verloor, maar de boeren nog sterk in een agrarische toekomst geloofden.

In het voorgaande werd al vermeld dat Klomberg het buitengebied in drie delen verdeelde: de Millingerwaard, het Zeeland en de dorpsrand.

In de dorpsrand werden 10 bedrijven benaderd. Ze hadden gemiddeld ruim 14 ha land, verdeeld over ruim 5 kavelblokken. Veel te versnipperd voor een moderne bedrijfsvoering. Op drie bedrijven werd landbouw destijds als nevenberoep uitgeoefend, 5 bedrijven leken toen toekomst te hebben, twee gevestigd aan de Heerbaan, drie aan de Hoefseweg. De gemeente beïnvloedde de bedrijfsvoering nadelig door regelmatig stukken land (voor toekomstige woningbouw) aan te kopen en die tijdelijk aan boeren te verpachten. Het randgebied was in 1983 al doorspekt met niet-agrarische functies, voornamelijk wonen; sindsdien zijn er de nieuwbouwuurten de Kamp, Klein Amerika en Nielingen ontstaan. Daarbij moet worden opgemerkt dat op Klein Amerika voor 1983 al een kleine woonwijk bestond, die nadien werd afgebroken, korte tijd weer landbouwgrond werd, waarna in de jaren negentig de huidige woonwijk ontstond. Intensieve veehouderij kwam op 1 bedrijf in de dorpsrand voor.

Het Zeeland vormde ook destijds het agrarische hart van Millingen. De 5 benaderde boeren hadden gemiddeld ruim 34 ha grond, ruim twee maal zo veel als de bedrijven in de dorpsrand. Het aantal kavelblokken per bedrijf bedroeg echter nog geen drie, waarmee de gemiddelde oppervlakte per kavelblok op 12,2 ha kwam, tegen de dorpsrand 2,8! Zowel in het Zeeland als aan de dorpsrand kwam slechts op een enkel bedrijf intensieve veehouderij voor. Alleen aan de dorpsrand zagen we op enkele bedrijven fruitteelt; die ontbrak in het Zeeland vrijwel volledig, hoewel, zoals we in het voorgaande zagen, deze voordien (eerste helft 20^e eeuw) wel bestaan heeft.

De Millingerwaard heeft net als de dorpsrand een sterke dynamiek gekend. Ook hier is de landbouw gemarginaliseerd: op enkele percelen na is de landbouw uit de hele waard verdwenen. De beschikbaar gekomen grond is nu vrij gegeven voor natuurontwikkeling en de winning van zand, grind en klei. In 1983 waren nog zes landbouwbedrijven in dit deelgebied voor het onderzoek benaderd. Vier van deze bedrijven stonden niet in de waard zelf, maar lagen aan de andere kant van het dorp in de dorpsrand. Van de twee in de waard gelegen bedrijven had één zich pas in 1982 gevestigd; het was toen uit de kom van het dorp naar hier verplaatst. Het andere had zich in 1972 in de gebouwen van de proefboerderij de 'Waiboerhoeve', gevestigd die van 1962 tot 1971 proefboerderij voor rundveehouderij was geweest. Op 42 ha na, eigendom van één van de in de Millingerwaard gevestigde bedrijven, was alles gepacht van de steenfabrieken van Terwindt & Arntz en van de vroegere Heren van Millingen,

de erven Sytzema/Colenbrander uit Brummen. Ook de Naburen Geërfden hadden hier hun land. De prioriteit van de kleiwinning bij Terwindt & Arntz benadeelde de bedrijfsvoering in de waard, evenals de regelmatige overstromingen van dit buitendijkse land. Weliswaar bestond toen nog een slaperdijk als afscheiding van de rivier. Toch overstroomde het gebied in de meeste jaren wel een keer via de inlaten Kekerdijk, gevolgd door de opening van de sluis in de slaperdijk tussen Millingen en de Waiboerhoeve. Destijds dreigde bovendien de stort van havenslib uit Rotterdam in de toen aanwezige plassen van de Millingerwaard.

Opvallend realistisch zijn de conclusies uit het rapport van 1983. Vooreerst wordt gesteld dat een ruilverkaveling de eerste tien jaar nog niet zal worden uitgevoerd, hetgeen juist is. Daarnaast wordt gesteld dat, zo er een ruilverkaveling tegen die tijd zal komen, die voor slechts 9 van de 21 bedrijven nut zal hebben, omdat de rest inmiddels verdwenen zal zijn. De agrarische mogelijkheden voor de dorpsrand en de Millingerwaard worden positiever ingeschat dan wat er in werkelijkheid is gebeurd. De Millingerwaard wordt nog niet als een zuiver natuurgebied beschouwd, hoewel melding gemaakt wordt van de bijzondere landschappelijke waarde in het bestemmingsplan. Kortom, de Millingse landbouw en het buitengebied bevonden zich in 1983 kort voor een omslag naar een oriëntatie van nevenverdienste buiten de landbouw. Het rapport ziet het agrarisch nevenbedrijf nog als een overgangsfase naar het opgeven van het landbouwbedrijf, niet als een mogelijkheid tot behoud van het landbouwbedrijf.

Landinrichting

De landinrichting begon in 1987, althans de planfase. Het zou nog 10 jaar duren voordat de uitvoering zou starten, de afronding vond pas in 2007 plaats. Het werd geen ruilverkaveling zoals destijds was aangevraagd, maar een herinrichting. Binnen de sinds 1985 van kracht zijnde Landinrichtingswet spelen niet alleen de agrarische belangen een rol, maar ook andere. In het landinrichtingsblok Ooijpolder, dat het buitengebied omvat van het Hollands-Duits gemaal tot aan Millingen, werden naast de agrarische ook de natuurlijke en landschappelijke waarden van het gebied gestimuleerd. Aanvankelijk werd uitgegaan van een ruimtelijke scheiding tussen landbouw en natuur, waarbij in het buitendijkse gebied natuur voorrang zou krijgen, terwijl binnendijs de landbouw gestimuleerd zou worden. Aan deze idee is grotendeels vastgehouden, hoewel tijdens de uitvoering ook steeds meer natuurlijke en landschappelijke waarden in het binnendijkse gebied werden gestimuleerd, terwijl tevens de recreatie een plaats verkreeg. Thans is de landinrichting voltooid. Die heeft het mogelijk gemaakt dat de Millingerwaard in zijn geheel een natuurbestemming heeft gekregen. De veranderingen in de Millingerwaard hebben dus direct met de landinrichting te maken, de veranderingen aan de dorpsrand echter nauwelijks.

In agrarisch opzicht hebben de levensvatbare bedrijven in het Zeeland een verdere verbetering van hun verkaveling gekregen. Bedrijfsverplaatsing heeft binnen de landinrichting niet plaats gevonden, de verplaatsing van de boerderij naar de Lange Paol was een initiatief vanuit Millingen zelf. Landschappelijke ingrepen waren de laanbeplanting aan de Zeelandsestraat en de Eversberg. Vooral aan de Zeelandsestraat zijn daarvoor bredere bermen aangelegd. Voor het waterschap werden schouwpaden langs de weteringen vrijgehouden. In overhoeken van de Zeelandsche Hof werden poelen gevormd, in de Millingerwaard werd een drijvend vogelkijkhuis gebouwd, terwijl bij de Lange Paol een parkeerplaats werd aangelegd om de bezoekersstroom naar de Millingerwaard uit de dorpskern van Kekerdijk te weren. Ter afsluiting van de landinrichting is een aantal boerenlandpaden aangelegd, vooral rond de Zeelandsche Hof, de Zeelandsestraat en de Eversberg. Voor een deel werden ze langs schouwpaden geleid. Uit deze opsomming blijkt verschillende van genoemde inrichtingselementen hebben geleid tot recreatief medegebruik. Tevens is een begin gemaakt met niet-agrarisch gebruik van agrarische grond, alles op basis van vrijwillige medewerking door boeren. Uiteindelijk heeft de landinrichting de boeren gestimuleerd bestaansbronnen buiten de landbouw op het bedrijf te vinden.

3. Het bedrijfsleven in het buitengebied 2008 en verder

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk willen wij een beschrijving geven van de aard en de omvang van de bedrijvigheid in het buitengebied van Millingen. Dit wordt gedaan per sector, waarbij we tevens aangeven welke verwachtingen de boeren/ondernemers hebben ten aanzien van de toekomst van hun bedrijf. In paragraaf 3.2 geven wij een samenvattend beeld van de bedrijvigheid in het buitengebied en de verwachtingen voor de toekomst. Voor de melkveehouderij en de akkerbouw geven wij in paragraaf 3.3. een vergelijking tussen de situatie in 1983 en die van nu, gebruik makend van de resultaten van het onderzoek over de noodzaak van een ruilverkaveling, dat toen is gehouden.

3.1. Aard en omvang van de bedrijven in 2008

In het onderzoek zijn 20 ondernemers of ex-ondernemers geïnterviewd. Daarvan bleken er 5 gestopt te zijn of nog slechts incidenteel actief te zijn. Daarnaast zijn er nog minimaal 4 gestopt sinds 1983, die niet meer geïnterviewd zijn, omdat ze niet meer in het buitengebied wonen. De overgebleven bedrijven kunnen worden ingedeeld naar een zestal sectoren: melkveehouderij, intensieve veeteelt, akkerbouw, fruitteelt, ambachtelijke bedrijven en de toeristische sector. Het grote aantal sectoren laat al zien, dat de bedrijvigheid in het buitengebied behoorlijk divers is (geworden). Onder deze 19 ondernemers zijn ook 2 melkveebedrijven, die feitelijk gevestigd zijn in Kekerdom, maar een belangrijk gedeelte van hun weiland en akkerland op Millings grondgebied hebben.

Per sector zien we het volgende beeld:

A. Melkveehouderij:

Deze sector valt in veel gevallen, bijvoorbeeld door de maïsteelt, moeilijk te scheiden van de akkerbouw, omdat een belangrijk gedeelte van de akkerbouwproducten op het eigen bedrijf worden gebruikt voor de voeding van de koeien. Vandaar dat we in deze beschrijving deze twee activiteiten hier gezamenlijk bespreken. Melkveehouders produceren beperkt ook voedsel voor de markt: hierover meer onder het kopje akkerbouw.

Er zijn in het buitengebied van Millingen 7 melkveehouders actief waarvan zoals gezegd twee hun boerderij hebben op het grondgebied van Kekerdom, maar een belangrijk gedeelte van hun weilanden in Millingen hebben. Van 6 van deze bedrijven hebben we informatie over de omvang: gezamenlijk hebben zij 625 melkkoeien en 480 stuks jongvee (0-2 jaar oud), gemiddeld resp. 104 respectievelijk 80 per bedrijf.

De grond waarover deze 6 bedrijven beschikken (323 ha) wordt vrijwel geheel gebruikt voor de voeding van de dieren: 226 ha grasland en 88 ha. snijmaïs. Op de overige 9 ha worden suikerbieten en tarwe verbouwd voor de verkoop. Dit laat zien, dat deze sector enorm veel grond nodig heeft: 1 ha voor iets meer dan 3 koeien of kalveren. Het is vooral voor deze sector belangrijk, dat de gronden dicht bij de boerderij liggen. Deze groep boeren geeft ook aan goed uit de landinrichting te zijn gekomen. Er zijn nog slechts 4 percelen in gebruik in de uiterwaarden (gepacht van Rijkswaterstaat), waarvan het gebruik in de toekomst onzeker is.

De grond van de Naburen Geërfden (nu nog ruim 40 ha.) lag vóór de landinrichting vrijwel uitsluitend in de uiterwaarden. Nu zijn de 5 percelen van de Geërfden gespreid over het Millingse binnendijkse gebied en ligt één perceel zelfs op Leuths grondgebied. Deze sluiten in de meeste gevallen aan bij de gronden van de boeren, die ze in gebruik hebben. Het bestuur van de Naburen Geërfden heeft in het proces van de Landinrichting sinds het einde van vorige eeuw gekozen voor een andere constructie: voorheen werd de grond door de boeren gezamenlijk gebruikt met een schaarsman als beheerder en verzorger van de dieren. Nu worden de Geërfdengronden verpacht voor een aantal jaren aan individuele boeren, in de praktijk uitsluitend veeboeren. Gebruik als akkerland is uitgesloten. De Naburen Geërfden hebben er niet voor gekozen gebruiksrechten van de uiterwaarden te verkopen en de opbrengst te verdelen, omdat het nu onmogelijk is om vast te stellen wie de rechthebbenden zouden zijn. Er bestaat een lijst van rechthebbenden op de "Markgronden" van 2 juli 1906, waarop de namen van 187 personen. In theorie zouden

de erfgenamen van al deze personen een claim kunnen leggen. Het verdelen van de opbrengst zou, met dit in het vooruitzicht, wel eens kostbaarder kunnen zijn, dan de opbrengst van de gronden. Nu maken dus de overgebleven rundveehouders er gebruik van.⁶

Verwachtingen voor de toekomst:

Van de 7 ondervraagde melkveehouders hebben er 4 de wens om het aantal melkkoeien uit te breiden met 25 tot maximaal 75 stuks. Totaal gewenste uitbreiding 175 stuks vee (het jongvee niet meegerekend). Hiervoor zou in totaal ongeveer 75 ha extra grond nodig zijn, wat alleen zou kunnen wanneer andere boeren hun bedrijf inkrimpen of afstoten. Over een mogelijke opvolging bestaat veel onzekerheid: de kinderen zijn in de meeste gevallen nog te jong en de vanzelfsprekendheid van de opvolging van vader op zoon (of dochter) bestaat al lang niet meer. Slechts een van de zonen lijkt een serieuze opvolgingskandidaat en volgt al een opleiding in de agrarische sector.

Twee van de melkveehouders zouden graag 2 resp. drie windmolens bouwen ter verbreding van het inkomen. Een ervan denkt aan een biogasinstallatie, zodra de techniek ook rendabel blijkt. Opvallend is, dat de melkveehouders, in tegenstelling tot boeren in de andere sectoren, weinig belangstelling lijken te hebben voor activiteiten buiten de landbouw, tenzij noodgedwongen door de geringe omvang van het bedrijf (in dat geval gecompenseerd met aanvullend werk bij een loonbedrijf).

B. Intensieve veehouderij:

In het Millingse buitengebied houden zich 4 boeren bezig met intensieve veehouderij: twee daarvan hebben 190 en 400 fokzeugen, een heeft een varkensmesterij(700 mestvarkens). Er is één kippenfarm (gecombineerd met een melkveehouderij) met een capaciteit van 25.000 legkippen. Ter vergelijking: zijn vader had er in 1983 3.600. Vooral de intensieve veehouderij heeft te maken met de beperkingen van de milieuwetgeving. Een uitbreiding van een van de twee varkensfokkerijen met een mesterij voor 1.400 varkens kon niet doorgaan; het kan alleen indien er geen uitbreiding van de emissie van ammoniak plaats vindt. Toepassing van nieuwe technieken, zoals een luchtwasser, zouden hier uitkomst kunnen bieden.

De pluimveehouder, die zijn bedrijf combineert met melkvee, is aangesloten bij een coöperatieve installatie voor mestverbranding: BMC-Moerdijk, geopend in september 2008. In deze installatie wordt energie opgewekt. Voor het bedrijf is een belangrijk effect, dat de mest veel goedkoper kan worden afgevoerd.

Verwachtingen voor de toekomst:

Opvallend is, dat in het bijzonder de varkenshouders zich richten op verbreding naar bijvoorbeeld toerisme of plannen hebben in die richting(twee van de vier). Een van hen heeft inmiddels ook een bedrijf in Bosnië en denkt vooral aan uitbouw van dat bedrijf. Reden voor het zoeken van alternatieven zou kunnen zijn, dat het voor deze bedrijfstak minder makkelijk is om uit te breiden in verband met de strikte milieueisen. Een andere factor, die hierin mee speelt is, dat de winstmogelijkheden voor deze bedrijven erg fluctueren van jaar tot jaar, waardoor de bedrijfsvoering onzeker is. Vooral de laatste jaren zijn de prijzen van varkensvlees onder de maat gebleven. De bedrijfsopvolging is voor alle drie de bedrijven onzeker.

C. Akkerbouw:

Houden we de verbouw van voedselgewassen door de melkveehouders buiten beschouwing, dan is deze sector in het Millingse buitengebied zeer beperkt. Er zijn nog twee boeren, die als verkoopgewas vooral suikerbieten verbouwen. De een zit in de WAO en besteedt het feitelijke werk noodgedwongen uit aan een loonbedrijf. De rest van het bedrijf is gestopt in verband met zijn ziekte: voorheen had hij ook melkvee (tot 1986) en varkens (tot 1999). Het gaat om 15 hectare.

Het tweede bedrijf betreft een varkenshouderij annex toerismebedrijf, dat daarnaast ook akkerbouw pleegt, deels ten behoeve van de voeding van de varkens(tarwe, maïs en gerst) en deels voor de verkoop, met name suikerbieten. De oppervlakte wisselt van jaar tot jaar; in totaal gaat het om 37 ha. Naast deze twee bedrijven, verbouwen ook de

melkveehouderijen regelmatig een klein gedeelte van hun areaal voor de verkoop.

De boeren in deze sector ruilen regelmatig hun gronden tijdelijk met andere boeren in verband met de noodzaak van vruchtwisseling.

Verwachtingen voor de toekomst:

Het eerste bedrijf zal na pensionering niet worden voortgezet: naar alle waarschijnlijkheid zullen de gronden worden verkocht aan de omliggende bedrijven. Er is geen opvolging. Het tweede bedrijf zoekt naar verdere verbreding en uitbouw van de toeristische activiteiten. De opvolging is echter onzeker.

D. Fruitteelt:

Ook hier gaat het om slechts twee bedrijven, die zich geheel richten op fruitteelt. In beide gevallen gaat het om een combinatie van klein fruit(aardbeien, frambozen) en appels en peren. In één geval ligt de appel- en perenboomgaard in Leuth op 6 km. afstand van het bedrijf. Voor het overige liggen de percelen direct aan het woonhuis.

Verwachtingen voor de toekomst:

Voor een van de twee bedrijven bestaat de dreiging te worden uitgekocht op de huidige locatie in verband met de verplaatsing van het sportpark. Het plan is om op een andere plaats een nieuw bedrijf te beginnen, al of niet voortzetting van de boomgaard in Leuth. De toekomst van deze sector is moeilijk te voorspellen, gezien de onzekere situatie, temeer daar in de enquête met slechts een van de twee fruittelers is gesproken.

E. Ambachtelijke bedrijvigheid:

In drie voormalige boerderijen zijn nu ambachtelijke bedrijven gevestigd, waarvan er twee door de nieuwe eigenaren worden gedreven. Het gaat hierbij om metaalbedrijf, dat standaard voor schotels en antennes produceert en een kunstenaar, die metalen objecten ontwerpt en maakt. Beiden hebben ook een caravanstalling. Een derde eigenaar verhuurt zijn schuur aan een timmerbedrijf.

Verwachtingen voor de toekomst:

Het metaalbedrijf is gestart als voortzetting van het bedrijf op de Veluwe en wordt gezien als een tussenstap: uiteindelijk wil de eigenaar er vooral een toeristisch bedrijf van maken door de bouw van 15 trekkershutten rond een poel en 5 appartementen in de schuur. De mogelijkheden, ook qua bestemmingsplan worden nog onderzocht. Eerst het woonhuis opknappen.

De partner van de kunstenaar zal zich in de toekomst (na haar pensionering) waarschijnlijk gaan richten op het kweken van planten en bloemen.

F. Toeristische bedrijven:

In deze categorie vinden we twee bedrijven, waarvan de een Bed&Breakfast en een minicamping (15 plaatsen) combineert met de organisatie van groepsactiviteiten. Daarnaast wordt de varkenshouderij nog steeds doorgezet: de Zeelandsche Hof (zie ook onder: intensieve veehouderij). Het tweede bedrijf, de Rijnhof, bestaat uit een camping en een groepsaccommodatie; af en toe worden het paard en de pony's gebruikt voor paardrijlessen voor de gasten.

Verwachtingen voor de toekomst:

Beide bedrijven denken aan uitbreiding van de toeristische bedrijvigheid. De minicamping zou minimaal 25 plaatsen moeten hebben om rendabel te zijn. De Rijnhof denkt aan een tweede groepsaccommodatie en wellicht een klein zwembadje voor de kinderen. Beiden zien een verdere uitbreiding van het aantal toeristen in het verschiep.

Opvolging is hier de komende 20 jaar nog niet aan de orde.

3.2. Het algemene beeld van de bedrijvigheid in het buitengebied:

Ten aanzien van de ontwikkeling van de bedrijvigheid in het buitengebied kunnen we een aantal conclusies trekken:

1. de schaalvergroting in de landbouw heeft zich in het buitengebied van Millingen vooral voorgedaan in de melkveehouderij. Voor de toekomst lijkt dit ook de meest stabiele bedrijfstak. Daar komt nog bij dat de betrokken melkveehouders het liefst zich concentreren op deze activiteit en die ook willen uitbreiden. Zij

- denken veel minder aan verbreding, tenzij het gaat om de bouw van windmolens.
2. De landbouw in de uiterwaarden en langs de dorpsrand is sterk verminderd: daar zijn ook de meeste boerderijen gestopt met hun agrarische activiteiten. We noemden dit al in hoofdstuk 2. De natuurontwikkeling in de uiterwaarden is overigens nog niet voltooid. In de Millingerwaard zullen nog zeker tot 2015 stukken worden afgegraven voor de klei- en zandwinning. Ook worden er nog enkele hectaren uiterwaarden gebruikt door boeren, die overigens door Rijkswaterstaat in onzekerheid worden gelaten over de vraag "hoe lang nog?".
 3. De intensieve veehouderij en de akkerbouw zijn bedrijfstakken, die eerder zullen krimpen dan dat zij verder zullen groeien. De aantallen zijn echter te klein om daar al te gewaagde uitspraken over te doen: een of twee nieuwe initiatieven kunnen het beeld weer helemaal veranderen.
 4. De twee bedrijven in de fruitteelt zullen de komende 20-25 jaar nog wel bestaan. Maar ook hier geldt: de toekomst kan door toevalligheden geheel veranderen.
 5. De verbreding van de bedrijvigheid heeft ook in Millingen plaats gevonden vooral doordat ambachtelijke bedrijven zich hebben gevestigd in voormalige boerderijen, of zijn begonnen met toeristische activiteiten: campings, bed&breakfast, caravanopslag. Er liggen nog plannen voor verdere uitbreiding: in de toekomst zal deze sector verder groeien.
 6. Er zijn nog geen concrete activiteiten in de sfeer van de zorg of kinderopvang en andere vormen van dienstverlening.

3.3. De melkveehouderij en akkerbouw tussen 1983 en 2008

In het onderzoek van 1983 zijn alleen de ondernemers in de grondgebonden landbouw geïnterviewd: melkveehouderij en akkerbouw. De intensieve veehouderij (varkens- en kippenhouderij) is toen buiten beschouwing gelaten. Dit omdat de centrale vraag van het onderzoek in 1983 ging over de noodzaak van een ruilverkaveling. In het onderzoek van 2008 zijn op twee na, alle ondernemers in het binnendijkse buitengebied geïnterviewd. Deze historische vergelijking moet zich noodgedwongen beperken tot deze twee sectoren, waarvan de ondernemers (of hun ouders/voorgangers) in 1983 ook zijn geïnterviewd. Het aantal bevraagde ondernemers in deze sectoren bedroeg toen nog 21 (de hobbyboeren niet meegerekend), 12 meer dan het totaal aantal in 2008: 9.⁷

Uit de vergelijking valt een aantal conclusies te trekken:

1. De trend van een sterke daling van het aantal agrarische bedrijven de laatste decennia heeft ook in Millingen plaatsgevonden. Dat geldt voor deze twee sectoren (melkveehouderij en akkerbouw): een ruime halvering van het aantal bedrijven. Maar nog veel meer geldt het wanneer we de intensieve veehouderij erbij tellen: van 30 bedrijven naar 11, die nu hun boerderij op Millings grondgebied hebben: een daling naar bijna 1/3.
2. De landbouw is zich sterk gaan concentreren op de het gebied langs de Zeelandsestraat en de Hoefseweg. Zaten in 1983 nog 16 bedrijven langs de dorpsrand en in de Millingerwaard en de overige uiterwaarden: nu zijn het er nog maar 5, uitsluitend langs de dorpsrand, waaronder de twee genoemde fruitteeltbedrijven. Door spontane verkopen of als onderdeel van de landinrichting zijn de gronden overgegaan naar de enkele overgebleven bedrijven of in gebruik genomen voor woningbouw.
3. De bedrijven zijn meer gespecialiseerd geraakt, dan in 1983. Slechts 2 van de 11 agrarische bedrijven zou je nog een gemengd bedrijf kunnen noemen. Het gaat daarbij om combinaties van intensieve veehouderij aan de ene kant en akkerbouw of melkveehouderij anderzijds. In 1983 waren nog 12 van de 21 bedrijven gemengd (bedrijven, die 1 ha of minder aan akkerbouw hadden, zijn hierin niet meegerekend).
4. Opvallend is ook de sterke concentratie op de melkveehouderij: er zijn nu 8 van de 13 boerderijen, die zich met melkveehouderij bezighouden (de twee Kekerdomse bedrijven met grond op Millings grondgebied nu meegerekend). Samen gebruiken zij hiervoor ongeveer 340 ha gras- en maïsland, ongeveer even veel als de 335 ha., die in 1983 voor rundvee werd gebruikt. Indertijd was dit inclusief 136 ha dat in de Millingerwaard en de uiterwaarden hiervoor werd gebruikt. Op een tiental ha na zijn deze gronden inmiddels natuurgebied

geworden. Dat betekent dus dat in de rest van het Millingse buitengebied ongeveer 100 tot 120 ha voormalige akkerbouwgronden nu voor het rundvee worden gebruikt.

5. Deze ontwikkelingen hebben zichtbaar invloed op het landschap: het gebied langs de Zeelandsestraat en de Hoefseweg wordt gedomineerd door grasland en maïs. De uiterwaarden daarentegen krijgen gaandeweg een steeds natuurlijker en ruiger karakter. De dorpsrand is nog steeds kleinschalig met een combinatie van woningbouw, kleine stukken agrarisch land, boomgaarden, een camping en paardenweien.

4. Ondernemers over de toekomst van hun buitengebied: een peiling.

4.1 Inleiding

In hoofdstuk 3 vond u het resultaat van het eerste gedeelte van de enquête: de situatie op de bedrijven anno 2008 en de verwachtingen voor de toekomst. In dit hoofdstuk volgen de resultaten van het tweede gedeelte van de enquête, waarin de ondervraagden naar hun mening is gevraagd over toekomstige ontwikkelingen voor zover deze hun eigen bedrijf overstijgen.

Let wel: niet alle bewoners van het buitengebied zijn geïnterviewd, maar ruim de helft: 20 van de 37 huishoudens. Dit maakt, dat de resultaten van de enquête niet geheel representatief hoeven te zijn voor de meningen van alle bewoners, temeer daar de niet-geënquêteerden er geen bedrijf runnen en dus op sommige punten andere belangen hebben. De gemeente zal ook met die belangen rekening moeten houden. Anderzijds zijn het vooral de geënquêteerde huishoudens, die de gronden, boerderijen en andere bedrijfsgebouwen bezitten en hun ambities en meningen hebben dan ook de meeste invloed op de toekomst van dat buitengebied.

Na deze nuancering volgen nu de resultaten van de enquête. De meningspeiling heeft zich geconcentreerd op een aantal terreinen, zoals de mogelijkheden en beperkingen van verbreding van het boerenbedrijf, natuurontwikkeling en toeristische bedrijvigheid. Daarnaast is de mening gevraagd over een aantal specifieke vormen van bedrijvigheid of voorzieningen: een bungalowpark rond de plas Biesterveld, wandelpaden, windmolens, zorgboerderijen en kinderopvang.

4.2 Gewenste toekomstige ontwikkelingen en beperkingen in het buitengebied

De gewenste ontwikkeling wordt in het onderstaande eerst in algemene termen beschreven. Het gaat dan om de verbreding van de landbouw: hoe kijkt men daar tegen aan en hoe ver mag dat gaan? In de tweede deelparagraaf zullen we een beschrijving geven van de visie van de ondervraagden met betrekking tot een aantal concrete activiteiten.

b. Verbreding van de landbouw: mogelijkheden en beperkingen:

Alle ondervraagden tonen zich voorstander van het toestaan van kleine bedrijven in de schuren, die vrijkomen bij gestopte boerenbedrijven. Het kan gaan om ambachtelijke bedrijfjes, maar bijvoorbeeld ook over caravanstalling. Een enkeling zou dit laatste zelf niet willen in verband verstorving van de privacy. De ondernemers gunnen elkaar, als het gaat om verbreding, veel vrijheid om te ondernemen onder het motto "leven en laten leven".

14 van de 20 ondervraagden maken daarbij expliciet een aantal kanttekeningen: het moet kleinschalig blijven, de omliggende boerenbedrijven niet beperken in hun bedrijfsvoering, inpandig (binnen de huidige bebouwing) worden uitgevoerd, niet te veel verkeer opleveren en het bijbehorende parkeren moet op eigen terrein mogelijk zijn. Grotere bedrijven en bedrijven, die veel verkeer met zich meebrengen, horen op het industrieterrein. Ook enkele keren genoemd als niet passend in het buitengebied: geen disco- en dansgelegenheden en ook geen motorcrossen. De rust moet bewaard blijven. Opvallend is, dat een drietal agrariërs zich uitspreken tegen de komst van meer en meer paarden in het buitengebied, zeker wanneer dat grootschalig is met manege⁸. Anderzijds is er ook de roep om meer ruitpaden.

De verwachting is, dat verdere verbreding van de landbouw zich vooral voor zal doen bij de groep agrariërs, die zich met intensieve veehouderij of met akkerbouw bezighouden. De melkveehouders zeggen in de meeste gevallen, dat zij het aantal koeien zouden willen uitbreiden en wensen zich ook vooral te concentreren op deze activiteit. Zij vinden in de meeste gevallen, dat het jammer is, dat verbreding een noodzakelijk kwaad is: een keuze uit armoede. Overigens: enkele melkveehouders verkopen producten vanaf de boerderij, hetgeen ook kan worden gezien als

een vorm van verbreding. De fruittelers voelen zich ook meer gebonden aan de eigen bedrijfstak. In de intensieve veehouderij zijn de perspectieven minder, wat de boeren ook aanzet na te denken over andere activiteiten of er al mee bezig zijn. Niet alleen economisch perspectief, of het gebrek eraan, maakt dat boeren zoeken naar nieuwe activiteiten: persoonlijke interesses spelen hier ook een rol.

c. Mening over specifieke activiteiten in het buitengebied:

In het voorgaande is in algemene zin al gesproken over de bedrijfjes in de vrijkomende schuren: de meeste ondervraagden zijn het erover eens, dat heel veel moet kunnen. Over de verschillende mogelijke activiteiten worden de meningsverschillen groter. Hieronder een overzicht van die diversiteit.

- *Toeristische activiteiten*: onder het toestaan van meer bedrijvigheid wordt door diverse ondervraagden ook het uitbreiden van het aantal campings genoemd. Verschil van mening bestaat over het toe te stane aantal standplaatsen: enkelen geven de voorkeur aan een maximum van 15; anderen zeggen: het moet minimaal 20-25 of 40 plaatsen zijn om rendabel te kunnen zijn. Ook zijn er drie ondervraagden, die expliciet tegen (meer) campings zijn, omdat het de rust en privacy verstoort. Ook bestaat er verschil van mening over de mate waarin toeristen naar het binnendijkse buitengebied gelokt moeten worden. Aan de ene kant vragen m.n. enkele grotere boeren zich af in hoeverre de gemiddelde Millingenaar beter wordt van het toerisme: “de meeste mensen hebben er alleen maar last van”. Er moeten vooral natuurliefhebbers worden gestimuleerd naar Millingen te komen: fietsers en wandelaars.
- *Vakantiebungalows*: een enkeling, die zich hierover heeft uitgesproken, zegt deze vooral of uitsluitend te willen zien in bestaande schuren. 12 ondervraagden zijn expliciet tegen het bouwen van vakantiebungalows rond de plas van Biesterveld. Slechts twee ondervraagden zijn niet tegen wanneer de rust wordt bewaard en de mogelijkheden voor het boerenbedrijf niet worden beperkt.
- *Toeristische faciliteiten*: door verschillende respondenten is een aantal suggesties gedaan voor op toeristen gerichte specifieke voorzieningen: betere voorlichting en bewegwijzering: spreiding van de toeristen: niet alleen richten op de Millingerwaard.
- *Beperkingen, die zouden moeten gelden voor het toerisme*: geen grote attracties, behoud de openheid van het gebied (naast pleidooien voor meer hagen en bomerijen), geen feesten en partijen, geen horeca bij de Lange Paol.
- *Natuurontwikkeling*: een kleine meerderheid van de ondervraagden (12 van de 20) vindt, dat er genoeg is aan natuur in en om Millingen aan de Rijn. Deze groep benadrukt het uitgangspunt van de recent uitgevoerde landinrichting: natuurontwikkeling in de uiterwaarden en het binnendijkse gebied voor de landbouw. Voor zover er wel nieuwe natuur komt: dan op de reststukken, die voor de landbouw niet geschikt zijn. Deze groep bestaat vooral uit de melkveehouders en enkele oud-agrariërs, die inmiddels met hun bedrijf gestopt zijn. 6 boeren verklaren zich expliciet tegen de aanplant van meer hagen: deze belemmeren de landbouw. De groep, die voorstander is van meer natuurelementen, ook in het binnendijkse gebied (8 van de 20), bestaat vooral uit niet-agrariërs of mensen, die bezig zijn met de intensieve veehouderij. Deze laatste hebben ook ambities in de toeristische en recreatieve sector. De natuurelementen, die genoemd worden: hagen (ook weer), paddenpoelen, bomerijen, bosjes, bloemrijke akkerranden. Een goede compensatie van de boeren voor de nadelen van die natuurelementen of voor het onderhoud dat zij plegen wordt door bijna alle ondervraagden ondersteund. Ook wordt aangevoerd, dat het opgeven van grond voor natuur er ook voor zorgt, dat boeren minder mest kunnen uitrijden op hun landerijen, wat extra kosten oplevert voor de afvoer van mest. Door de burens van de Millingerwaard wordt als knelpunt gesignaleerd, dat er te weinig grazers zijn om het gebied open te houden: het gevaar van dichtgroeien is sterk aanwezig.
- *Wandelpaden*: 12 van de 20 ondervraagden zijn voorstander van de aanleg van meer wandelpaden. Verschil van mening is er over waar deze moeten komen. Enkele boeren verklaren zich tegen het opofferen van agrarische grond voor dit doel, maar zijn wel voorstander van gebruik van schouwpaden (stroken grond in gebruik voor het onderhoud van de sloten) voor het publiek. Aangegeven is, dat deze wandelpaden van belang zijn voor

de eigen bevolking en voor de Pieterpad-lopers; de overige toeristen gebruiken vooral de fiets. Consequentie hiervan is, dat de (aan te leggen) wandelpaden vooral een rondje vanuit het dorp in verschillende richtingen mogelijk moeten maken en dat daarnaast gekeken zou moeten worden hoe het Pieterpad-traject rond Millingen aantrekkelijker gemaakt kan worden. Wat dit laatste betreft: het stuk over de steeds drukker wordende Zeelandsestraat is minder aantrekkelijk. Aangedragen oplossing: verleg het traject vanaf het Groenestraatje, langs een schouwpad richting Molenstraat en vandaar langs de Hoefseweg naar het dorp.

Gewezen wordt op de noodzaak om honden aan de lijn te houden: dit o.a. in verband met het gevaar van Neospora⁹. De gemeente zou zich niet alleen met wandel- en fietspaden moeten bemoeien in verband met het toerisme, maar ook de belangen van de eigen bevolking. Zo zou de fietsverbinding met Nijmegen verbeterd moeten worden in verband met onze schoolgaande kinderen. Dit is jarenlang verwaarloosd.

- *Windmolens*: 15 van de 20 ondervraagden zijn voorstander van het plaatsen van windmolens in het buitengebied van Millingen. Niet verrassend omdat uit onderzoek blijkt, dat er ook in andere gebieden een breed draagvlak voor is. Zij vinden, dat het van groot belang is, dat wij onafhankelijk worden van fossiele brandstoffen: duurzame productie van energie. De drie tegenstanders zien de windmolens liever aan zee of vinden zonne-energie een beter alternatief (geen horizonvervuiling). De voorstanders willen wel een bepaald maximum stellen aan het aantal te bouwen molens: de genoemde maxima variëren van 5 tot 30 molens. Drie van de ondervraagden hebben ook zelf interesse in het exploiteren van een, twee of drie windmolens. Windmolens moeten niet te dicht bij woningen worden geplaatst in verband met de geluidsoverlast.
- *Kinderopvang en zorgboerderijen*: 19 van de 20 ondervraagden hebben geen bezwaar tegen of zijn juist positief over kinderopvang en zorgboerderijen in het buitengebied. Een drietal ondervraagden vindt wel, dat dit geen beperkingen moet opleveren voor het boerenbedrijf: de aanwezige voorzieningen moeten accepteren, dat stank bij het buitengebied hoort. Bedrijven mogen hierdoor niet beperkt worden in uitbreidingsmogelijkheden. Bovendien wordt aangegeven, dat deze voorzieningen zoveel mogelijk inpandig in bestaande gebouwen moeten worden gerealiseerd. het parkeren moet mogelijk zijn op het terrein van de betreffende onderneming, zodat er geen onnodige overlast ontstond op de toegangswegen.

Overige aandachtspunten:

Buiten de vragen in de enquêtelijst hebben de ondervraagden nog diverse opmerkingen gemaakt, die vermeldenswaard zijn:

1. vijf personen verklaarden zich expliciet tegenstander van verplaatsing van het sportpark naar het buitengebied. Er is niet systematisch naar gevraagd, dus dit aantal zegt niets over de algemene mening over dit onderwerp. Het gaat hierbij vooral om de bewoners van de Vossengraaf, dat grenst aan de beoogde plek voor het nieuwe sportpark.
2. ontsluiting van Millingen is voor een aantal bewoners een belangrijk onderwerp: deze moet verbeterd worden, zeker wanneer het sportpark wordt verplaatst, zal de Zeelandsestraat nog drukker worden. Wanneer de Waiboerweg straks de enige toegang zal zijn tot Klaverland, zal dit extra voorzieningen vergen op dit traject. De Vossengraaf zou niet moeten worden doorgetrokken naar de Molenstraat: dit zou rampzalig zijn voor de rust in dat gebied en een nieuwe sluiproute opleveren.
3. opvallend is dat een drietal ondervraagden zich keert tegen het toenemend aantal paarden in het buitengebied: dit wordt ook gezien als verrommeling van het platteland.
4. de gemeente zou zich bij de beoordeling van ondernemingsplannen moeten beperken tot de eisen van ruimtelijke ordening en niet moeten bemoeien met de rentabiliteit van activiteit. Dit is het eigen ondernemersrisico¹⁰.

5. Conclusies en aanbevelingen voor beleid voor het buitengebied

Het onderzoek geeft aanleiding tot een aantal conclusies, waarmee rekening gehouden dient te worden bij de vaststelling van het gemeentelijk beleid met betrekking tot het buitengebied. De informatie kan worden gebruikt bij zowel de actualisering van de Visie Wonen en Werken (2004) als bij de opstelling van een structuurvisie in het kader van de ruimtelijke ordening.

5.1. Conclusies:

1. De historische scheiding tussen de heerlijkheden Millingen en het Zeeland uit de 18^e en 19^e eeuw lijkt in een modern jasje te zijn teruggekeerd. Er bestond een afzijdige houding van Millingen als Hoge Heerlijkheid ten opzichte van Het Zeeland en het lijkt erop, dat die afzijdigheid nog steeds een beetje bestaat. In het feitelijke grondgebruik bestaat er nu ook een zekere scheiding. We onderscheiden nu drie verschillende deelgebieden van het buitengebied, die zich, in vergelijking tot 25 jaar geleden, sterk hebben gespecialiseerd:
 - a. uiterwaarden: natuur
 - b. dorpsrand: toegenomen diversificatie: woningen, combinatie landbouw en niet-agrarische activiteiten
 - c. Zeelandsestraat/Hoefseweg: melkveehouderij.¹¹
2. de melkveehouderij is in het binnendijkse gebied de grootste ruimteverslinder en heeft ook toekomstperspectief. De melkveehouders hebben ook volop ambitie tot uitbreiding, maar zullen dat op de korte termijn (eerste 10-20 jaar) beperkt kunnen realiseren. Dit komt omdat de meesten ongeveer 40 jaar oud zijn en er dus naar verwachting weinig grond beschikbaar komt van vertrekkende boeren. Pas daarna ontstaat er ruimte bij stoppende boeren zonder opvolger. Een alternatief zou kunnen zijn om over te schakelen op activiteiten, die minder grondgebonden zijn, zoals intensieve veehouderij. Zij zeggen echter geen ambities te hebben in die richting, omdat de perspectieven in die richting geringer zijn.
3. Bij de overige bedrijven, die overigens niet alleen aan de dorpsrand zijn gevestigd, maar ook in het gebied Zeelandsestraat, is sprake van toenemende verbreding van activiteiten. Ook zijn bedrijfsgebouwen overgenomen door niet-agrariërs, die nieuwe activiteiten ondernemen of zouden willen starten. Sommige combinaties zijn moeilijk te realiseren, zoals intensieve veehouderij en toerisme.
4. De geïnterviewde bewoners van het buitengebied hebben behoefte aan een grotere betrokkenheid bij besluitvorming over de toekomst van het buitengebied. Enkele citaten uit de interviews: de gemeente moet zich minder star opstellen, de gemeente snapt niets van het boerenbedrijf, goed overleg met de boeren leidt tot de beste resultaten, of: de gemeente wil toerisme stimuleren, maar frustrert ons door moeizame vergunningverlening.
5. Voor zover er meningsverschillen bestaan over de gewenste toekomst van het buitengebied, heeft dit ook te maken met de verschillende belangen van de betrokken ondernemers. Deze hebben vooral te maken met de belangen van de veehouderij aan de ene kant tegenover die van toerisme en natuurontwikkeling aan de andere. Deze belangentegenstellingen leiden overigens niet tot erg felle stellingnamen. In de gesprekken is regelmatig genoemd: "leven en laten leven" en "geef elkaar de ruimte".
6. Uit de meningspeiling over de toekomst van het buitengebied bleek:
 - a. Een *groot draagvlak* voor het toestaan van ambachtelijke bedrijven, kinderopvang en zorgboerderijen in vrijkomende schuren. Ook zijn de meeste ondervraagden voorstander van het toestaan van windmolens.
 - b. *Verschillen van mening* bestaan er over het creëren van meer natuur binnendijs, het planten van hagen, uitbreiding van het aantal (mini-)campings, de bouw van trekkershutten, groepsaccommodaties en appartementen in schuren.
 - c. *Brede weerstand* tegen grootschalige toeristische attracties, een bungalowpark rond de plas Biesterveld, verstoring van de rust in het buitengebied en tegen ontwikkelingen, die de mogelijkheden van boeren ernstig belemmeren.
7. De verplaatsing van het sportpark wordt gezien als een aantasting van de rust in het buitengebied door het toegenomen verkeer en de lichtmasten. Ook gaat het ten kosten van het beperkte areaal landbouwgronden. Ook wordt getwijfeld aan de noodzaak van de bouw van meer woningen.

5.2. Aanbevelingen

1. Het bestemmingsplan buitengebied gaat nu uit van functiescheiding en specialisering: de natuur in de uiterwaarden en de landbouw binnendijs. De centrale rol van de landbouw binnendijs zal blijven, al was het alleen al door de dominantie van de melkveehouderij. Bescherming van de landschappelijke waarde van het binnendijkse gebied wordt overigens wel benadrukt. Een nieuwe visie op het binnendijkse gebied zou meer ruimte kunnen bieden voor vernieuwing en verbreding van activiteiten door veel meer toe te staan, mits de gevolgen naar buiten niet te groot zijn. De gemeente moet daaraan dus een aantal voorwaarden verbinden om te grote verstoring van de rust te voorkomen en het landschappelijk aanzicht te beschermen. Het gebied behoort immers tot het Nationaal Landschap de Gelderse Poort en dat schept verplichtingen en kansen.
2. Vernieuwing betekent ook het, onder voorwaarden, toestaan van zorgboerderijen en kinderopvang in het buitengebied.
3. Boeren moeten kunnen leven van hun bedrijf, al of niet in combinatie met niet-agrarische activiteiten. Zij zouden ruimte moeten krijgen voor vernieuwing, bijvoorbeeld voor het realiseren van een biogasinstallatie. Deze heeft als voordeel, dat de uitstoot van ammoniak en andere schadelijke stoffen wordt verminderd, een nieuwe energiebron wordt aangeboord en de kwaliteit van de resterende mest wordt verhoogd. Dit betekent bijvoorbeeld, dat boeren hiertoe de bebouwde oppervlak op het perceel zouden moeten kunnen verhogen, waarbij een aantal voorwaarden worden gesteld aan landschappelijke inpassing: bouw ondergronds en/of afscherming met groen.
4. Windmolens: ondanks het grote draagvlak daarvoor bij de ondervraagden zal het moeilijk zijn om deze te realiseren in de Ooijpolder. Beporingen worden echter opgelegd door de ligging in het Nationaal Landschap de Gelderse Poort en door de vogel- en habitat-richtlijnen: in de buurt van natuurgebieden, die vallen onder natura 2000, zoals de Millingerwaard mogen geen windmolens worden geplaatst. Bovendien is de Ooijpolder in het streekplan niet opgenomen als een van de zoekzônes voor windenergie, waardoor het moeilijk zal zijn om van de provincie toestemming te krijgen voor het plaatsen van windturbines¹². Indien ondernemers duurzame energie willen produceren, kunnen zij beter overgaan op zonne-energie: goedkoper, sneller (zonder vergunningen) en kleinschaliger te realiseren. Bovendien beschikken de boerderijen en schuren over voldoende dakoppervlak.
5. Landschappelijke verfraaiing van het gebied stimuleren door de aanleg van heggen, paddenpoelen, laanbeplanting. Door de aanleg van slechts enkele van deze elementen zal het aanzicht veel gevarieerder lijken. Wanneer deze in goed overleg met de bewoners op strategische plekken worden gerealiseerd, kan de weerstand, die er is worden overwonnen. Door deze te realiseren in het kader van het Landschapsontwikkelingsplan, kan voor de aanleg en het onderhoud gebruik gemaakt worden van de subsidiemogelijkheden, die er zijn. Dit vraagt om samenwerking met de buurgemeenten: Beek-Ubbergen, maar ook Kranenburg.

Voetnoten

- ¹ Bron: Sociale Atlas Gelderland 2001, pagina 65.
- ² Heerlijke rechten: in een "heerlijkheid" heeft een heer de eigendom over de gronden en hebben de inwoners/gebruikers verplichtingen naar die "heer", bijvoorbeeld het afstaan van een deel van de oogst of het leveren van arbeid.
- ³ In de jaren zeventig werden aan het eind van de Zeelandsestraat zelfs nog een tweetal boerderijen gebouwd, waarvan één nooit werkelijk een agrarische functie heeft gehad.
- ⁴ Het front tussen de oprukkende geallieerde troepen lag in die periode enkele maanden lang in noord-zuid richting ten westen van Leuth. Duitse troepen waren hier ondergebracht, zoals op de Zeelandschehof; projectielen vanuit het westen kwamen regelmatig in het buitengebied van Millingen terecht.
- ⁵ A. Klomberg, R. Rieken: Een ruilverkaveling in Millingen aan de Rijn? – Een Tussenbalans -, augustus 1983.
- ⁶ Voor meer informatie over de Naburen Geërfden: zie hoofdstuk 2 en Jeurissen, A.Ch., Geschiedenis van Millingen aan de Rijn, 1957.
- ⁷ Het aantal bedrijven, dat zich vooral bezig hield met fruitteelt is overigens in die periode gelijk gebleven: twee; in de tussenliggende periode is er één fruitteeler gestopt en een andere nieuw begonnen.

- ⁸ Ook geopperd door iemand die zelf enkele paarden heeft lopen in de wei.
- ⁹ Neospora is een ziekte, die wordt overgedragen door honden en afwijkingen veroorzaakt bij de nakomelingen van de besmette koeien.
- ¹⁰ Bij navraag bij de gemeente bleek, dat zij ook de economische haalbaarheid toetst om meer zekerheid te krijgen, dat het plan wordt uitgevoerd en niet alleen wordt ingediend om de waarde van de grond te laten stijgen door de bestemmingsverandering.
- ¹¹ Dit onderscheid sluit aan bij de karakterisering van deelgebieden, zoals genoemd in het Regionaal Landschapsontwikkelings plan (LOP) voor de gemeenten Groesbeek, Millingen aan de Rijn en Ubbergen, pagina 39 t/m 42
- ¹² Vanuit duurzame energievoorziening gezien wel jammer: twee grote windmolens kunnen de 2.500 huishoudens in Millingen al voorzien van elektriciteit.